

„DISCIPULUS”

**A TUDOMÁNYEGYETEM CAMPUSAI - AZ EGYETEM TÉRI TELEP
ÉS A MÚZEUM KÖRÜTI CAMPUS KIALAKULÁSA ÉS TÖRTÉNETE A
DUALIZMUS IDŐSZAKÁBAN**

Ország Tudományos Diákkör

2013

1.	Bevezetés – felsőoktatás-történeti kutatások lehetőségei	3
2.	Felsőoktatás és Budapest a dualizmus időszakában.....	6
3.	A telkek.....	9
4.	Az épületek	13
	a) A Budapesti Tudományegyetem épületei	13
	b) Budapesti Tudományegyetem Egyetem téri telepe	16
	c) A Műegyetem épületei	18
	d) A Műegyetem elhagyja a Múzeum körúti Campust	19
5.	Befejezés.....	21

1. Bevezetés – felsőoktatás-történeti kutatások lehetőségei

Telkek, épületek és történetek – fogalmak. A kutatás két budapesti helyszín történetének feltárását tűzi célul. Az egyik a Múzeum körút 4. és 6-8. szám alatt található, jelenleg az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának helyet adó Múzeum körúti Campus, vagy ismertebb nevén Trefort-kert, míg a másik az Egyetem tér 1–3. szám alatt található Budapesti Tudományegyetem Központi épülete, a hozzátartozó Egyetemi Templommal és a ma már nem hozzá tartozó Központi Szemináriumi épület. E két kutatási helyszínnel foglalkozik munkám.

A két helyszín más-más kutatást igényelt eltérő helyzetük miatt. A Múzeum körúti Campus esetében a kutatás jelentős részét a telkek történetének felkutatása tette ki, míg az Egyetem téri telep esetében az épületek beazonosítása és az építkezések nyomom követése. A kutatás eredményeképpen a Múzeum körúti Campus esetében kiderült, hogy a ma egységesnek tűnő terület eredetileg négy telekből állt, amelyek a Múzeum körúti és a Budapesti Tudományegyetem terjeszkedése során épültek be. Az Egyetem téri telep esetében egyetlen telekről beszélhetünk, amely azonban nem egyszerre, hanem több ütemben épült be.

Felsőoktatás-történet. Mikor a 2008/2009-es tanévben elkezdtem kutatni az Budapesti Tudományegyetem „telepítéstörténetét” alapvetően nem sejtettem mibe is fogok. Kezdetben a kutatás viszonylag egyszerűnek tűnt: mivel alapvetően közintézményi épületekről van szó, szakirodalom megfelelő mennyiségben található – gondoltam. A kutatás előrehaladásakor szembesültem azonban azzal, hogy ez a feltételezésem téves. Nem mondhatjuk ugyan, hogy a Budapesti Tudományegyetem története feldolgozatlan, hisz több munka is szól róla, azonban e munkák súlya eltérő. A jelenleg is haszonnal forgatható és terjedelmében is megfelelő köteteket utoljára 1935-ben adták ki a Budapesti Tudományegyetem történetével kapcsolatban.¹ Ezt a monumentális munkát – melyben ugyan (sajnos) nincs összefoglaló egyetemtörténet – azonban nem követették újabb ehhez hasonló kötetek. A kutatás folyamán az 1935-ös, illetve az 1985-ös² és a 2003-as³ egyetemtörténeti feldolgozásokra hagyatkozhattam, bár munkám szempontjából e könyvek kevés támpontot nyújtanak, hiszen az 1935-ös kötetekben öt-hat,

¹ A dolgozatban a következő műveket használtam fel: SZENTPÉTERY Imre: *A Bölcsészettudományi Kar története, 1635–1935*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda 1935; NÁDUDVARI GYÖRY Tibor: *Az orvostudományi kar története, 1770–1935*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda 1936

² *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története, 1635–1985*. (szerk. SINKOVICS István), Budapest 1985

³ *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története, 1635–2002*. (szerk. SZÖGI László), Budapest, Eötvös Kiadó 2003

1985-ösben két-három, a 2003-asban pedig három-négy oldal foglalkozik az Egyetem téri teleppel és a Múzeum körüti Campussal.

Források – korlátok és lehetőségek. A kutatás alapvető nehézségét az okozza, hogy a Múzeum körüti Campus és az Egyetem téri telep kialakulásában több intézmény – így a Műegyetem, a Tudományegyetem, a Semmelweis Egyetem, az Ipartecnológiai és az Iparművészeti Múzeum, illetve a pálos rend – vett részt, így a kutatás szükségszerűen több szálon is futott, míg sikerült teljes egészében feltárni. További nehézséget jelentett, hogy több olyan építész is részt vett az épületek kivitelezésében, akiknek életműve mellett eltörpült az egyetemi épületek (pl. Steindl Imre: Országház vagy Hauszmann Alajos: Királyi Palota) megalkotása, és ezért esik ezekről kevés szó az életműüket bemutató szakirodalomban, vagy ellenkezőleg olyan kevésbé jelentős építész volt és kevesen (vagy egyáltalán nem) foglalkoztak munkásságukkal. A jelen dolgozat kérdésfelvetése szempontjából az egyetemtörténeti, építészettörténeti vagy művészettörténeti írások azért sem elégségesek, mivel ezek főleg oktatás-, művészet- és építészettörténetileg vizsgálják a Campus és az Egyetem téri telep történetét és kevesebb hangsúlyt fektetnek magára a terület kialakulására. Sajnos telepítéstörténeti munkát (amely ismertetné a telepítések történetét – hova és mikor került a felsőoktatási intézmény – másfelől leírna az adott épületállomány történetét) a Budapesti Tudományegyetem esetében Högyes Endre⁴ könyvén kívül nem találtam, így bár az 1896-os állapotok ebből jól feltárhatóak, a további időszakok esetében már csak levéltári forrásokra támaszkodhatunk. A Műegyetem esetében könnyebb dolga van a kutatónak, mivel erről több telepítéstörténeti munka is született.⁵

A kutatás során három egyetemi levéltárat (a Budapest Műszaki Egyetem Levéltára, a Semmelweis Egyetem Levéltára, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára) és a Budapest Fővárosi Levéltárat kerestem fel, azonban a kutatás nem járt sok eredménnyel. Az ELTE levéltára esetében pedig az iratok megsemmisülése miatt alapvetően „kudarcra” volt ítélve a kutatás.⁶ A levéltárak egyfelől főleg építészettörténeti vonatkozásban tudnak segítséget nyújtani, illetve levéltári források alapján „szépen” végigkövethető, mely tanszék hol s mint helyezkedett el, illetve pontosan hol történtek átalakítások és bővítések. Másfelől pedig abba

⁴ *Emlékkönyv a Budapesti Királyi Magyar Tudomány Egyetem Orvosi Karának multjáról és jelenéről* (HÖGYES Endre szerkesztő és író), Budapest, M. Orvosi Kvk. Társ. 1896

⁵ Pl. Dr. Kezsei Pál munkája (Dr. KEZSEI Pál: *A Budapesti Műszaki Egyetem telepítéstörténete*)

⁶ Ahogy Dr. Varga Júlia, ELTE Levéltárának igazgatóhelyettese fogalmazott válaszában megkeresésemre: „Az egyetem 18-19. századi rektori, bölcsész és jogi kari iratsorozata sajnos 1956-ban az Országos Levéltárban a szovjetek tüzérégi találatok miatt keletkezett tűzben elégett. Jelenleg levéltárunkban a rektori anyagból egy doboznyi töredék iratanyag maradt 1884/85-1912/13 között.”

nyújtanak betekintést, hogy milyen küzdelmek folytak le egy-egy esetben az egyetemek elhelyezésével kapcsolatban. A Budapest Fővárosi Levéltárban – ha egyszer egyetemtörténeti múzeum alapulna – a Múzeum körúti Campusra vonatkozó iratanyag egy dobozban található meg, így könnyen kutatható és felhasználható.

Így a forrásadottságok felmérése után azt a kutatási módszert választottam, hogy különböző adatbázisokban „kulcsszavakra” kerestem rá (a munkám során a Magyar Digitális Múzeumi Könyvtár, Országgyűlési dokumentumok és a Budapest Fővárosi Levéltár adatbázisaira hagytam), és így gyűjtöttem össze az adott terület történetére vonatkozó adatokat. Ez azért is fontos, mert néha olyan „elképzелhetetlen” helyeken lehet rábukkanni adatokra, ahol kutató nem is gondolná.⁷

A munkám megírásához a harmadik, nagy segítséget jelentő információforrás Markó László kéziratban maradt könyve volt, melyben a Fővárosi Közmunkák Tanácsa Józsefvárosra vonatkozó jegyzőkönyveit gyűjtötte össze.⁸

⁷ Pl. *Orvostörténeti közlemények, Technikatörténeti szemle* etc.

⁸ *Fővárosi Közmunkák Tanácsa jegyzőkönyvei a Józsefvárosra vonatkozó adatokkal* (összegyűjt. MÁRKÓ László), Budapest 1982 (Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest Gyűjtemény Raktár BQ 0910/494)

2. Felsőoktatás és Budapest a dualizmus időszakában

Az 1910-es évekig három nagy egyetem működött a Magyar Királyságban. Az 1635-ös alapítású, kezdetben Nagyszombaton működő, majd Mária Terézia által Budára költöztetett Budapesti Tudományegyetem, az ebből „kiváló” és 1872-től önálló egyetemi szervezettel rendelkező Műegyetem és a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem. Ezek mellett negyedikként megemlíthető még a Zágrábi Egyetem (1874). 1912-ben a magyar felsőoktatási hálózat két új taggal bővült, a debreceni és a pozsonyi tudományegyetemmel.⁹

Budapesten a városegysítés után, a pesti oldalon nagy egyetemi építkezésre csak a nyolcadik, illetve a kilencedik kerületben nyílt lehetőség. A nyolcadik kerületben ekkor még túlnyomó részt arisztokratikus kertes telkek és főúri paloták helyezkedtek el, illetve itt kapott helyet a Nemzeti Múzeum, az ideiglenes országház a mai Bródy Sándor utcában és a Nemzeti Színház a mai Rákóczi úton. Ráadásul a Budapesti Tudományegyetem meglévő telephelyéhez (Egyetem tér) is ezen kerületek feküdtek a legközelebb.¹⁰

De hogyan is került a Budapesti Tudományegyetem Pestre? Ennek megértéséhez vissza kell nyúlnunk a XVIII. századhoz, mely alapvetően határozta meg a (Budapesti) Tudományegyetem későbbi történetét. 1777-ben, miután 1773-ban a jezsuita rendet XIV. Kelemen pápa feloszlatta, a Pázmány Péter-féle érseki főiskola elhagyta Nagyszombatot, és Budára költözött. Ugyan a tanítás már 1777/1778-as tanévben elkezdődött, azonban az ünnepélyes megnyitásra 1780-ig kellett várni. 1780-ban a Pázmány Péter-féle érseki főiskolát Mária Terézia újraalapította. Ennek jelentősége abból adódott, hogy az addigi érseki főiskola államivá (királyivá) vált (Diploma Inaugural) és egyetemi szervezetet kapott. Az újraalapítást követően, de már II. József ideje alatt, 1782-ben történt meg az Institutum Geometrico-Hydrotechnicum¹¹ megalakítása, melyet a bölcsészettudományi kar alá rendeltek, majd 1786-ban került sor az Institutum Veterinarium¹² megalapítására az orvosi karon. 1784-ban a Budai Tudományegyetem Budáról Pestre költözött.¹³

⁹ *Campus Budapest, Univerzitás a város szövetében*. Budapest Városvédő Egyesület, 2004 (továbbiakban Campus 2004) 7–8.; *Hat évszázad magyar egyetemi és főiskolái* (szerk. SZÖGI László). Művelődési és Köznevelési Minisztérium 1994 (továbbiakban Szögi 1994) 41–42.; *Magyarország története a 19. században* (szerk.: GERGELY András). Budapest, Osiris Kiadó 2003 (továbbiakban Gergely 2003) 469.

¹⁰ Campus 2004 12.

¹¹ A mai Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem jogelődje

¹² A mai Szent István Egyetem Állatorvos-tudományi Kar jogelődje

¹³ *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története, 1635-1985* (szerk. SINKOVICS István). Budapest 1985 (továbbiakban Sinkovics 1985) 103.; <http://www.btk.elte.hu/kartortenet> 2012-04-22; <http://portal.bme.hu/Latogat/EgyetemTortenet.aspx> 2012-04-22; <http://dis.gau.hu/node/115> 2012-04-22; http://www.univet.hu/sc1/static/intro_hu.php 2012-04-22; *Budapest műszaki útmutatója 1896* (szerk. EDVI ILLÉS Aladár). Budapest, „Pátria” Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság 1896 (Reprint kiadás, Terc kiadó 2005,

A Tudományegyetem Pestre kerülését követően (a (Pesti) Tudományegyetem Hittudományi Kara Pozsonyba került, a Királyi Curia épületébe költözött a bölcsészeti és jogi kar, az orvosi kar pedig a klinikákkal együtt az ún. királyi jogügyigazgató házába. 1805-ban újabb áttelepítés történt: a jogi, bölcsészeti és a teológiai kar a II. József által épített Egyetem téri épületbe, míg az orvosi kar a Hatvani (a mai Kossuth Lajos) és Újvilág (mai Semmelweis) utca sarkára került.¹⁴

A kiegyezés idejére tehát az előbb leírt állapotban találta a Vallás- és közoktatásügyi miniszter a (Budapesti) Tudományegyetemet és az 1872-ben egyetemi szervezet kapott Műegyetemet. Az egyetemi infrastruktúra fejlesztése ezért elkerülhetetlen volt, melynek végrehajtása főleg Trefort Ágoston miniszterségére esett (1872-1888). Bár a Polytechnikum 1872-re Eötvös József javaslatára nyeri el egyetemi formáját (Műegyetem), illetve Kolozsváron Magyarország második tudományegyeteme is létrejön (a későbbi Ferenc József Tudományegyetem) az ő minisztersége idején a közoktatás kapott prioritást. A felsőoktatásra Trefort Ágoston idején helyeződött nagyobb hangsúly, ami pénzügyi téren is jelentkezett. Hiába irányoztak elő azonban nagyobb hányadot a költségvetésben a felsőoktatás fejlesztésére, az 1873-as krach következtében a kibontakozás csak az 1880-as években indulhatott meg. Fontos ugyanakkor kiemelni a Trefort szakmai háttérét biztosító „egyetemi-felsőoktatási ügyek előadói posztját”¹⁵ betöltő Markusovszky Lajos és Tóth Lajos nevét is.¹⁶

Trefort idejére tehető az Egyetemi Könyvtár felépítése, a mai Múzeum körúti Campus (Trefort-kert) kialakulása, melyen a Budapesti Tudományegyetem és a Műegyetem közösen osztozkodtak (a Budapesti Tudományegyetem épületei 1869–1872 majd 1872–1876, 1885, míg a Műegyetem épületei 1880–1883 és 1892-ben épültek fel), illetve az Üllői úti „orvostengely” kiépülése. Trefort utáni miniszterekhez köthető az Budapesti Tudományegyetem új főépületének átadása, 1900-ban. Azonban Eötvös Loránd elképzelése egy egyetemi negyedről (sajnos) nem valósult meg.¹⁷

továbbiakban Edvi 1896) 142.; *A magyar felsőoktatás évszázadai*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2000 (továbbiakban Felsőoktatás 2000), 42–43., 45.; Campus 14.

¹⁴ PAPP József: *Hagyományok és tárgyi emlékek az Eötvös Loránd Tudományegyetemen*. Budapest, ELTE 1982 (továbbiakban Papp 1982) 104., 106.; MARÓTY Katalin: *Wéber Antal építésze a magyar historizmusban*. Budapest, Terc Kiadó 2009 36., Campus 2004 15.

¹⁵ KELEMEN Elemér: *A magyar felsőoktatás története a dualizmus korában*, 2009 (http://scipa.uni-pannon.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=70&Itemid=35#_ftn1) 2012-04-10 (továbbiakban Kelemen 2009)

¹⁶ KATUS László: *A modern Magyarország születése – Magyarország története 1711-1914*. Pécs, Pécsi Történelemtudományért Kulturális Egyesület 2010 (továbbiakban Katus) 50.; MANN Miklós: *Trefort Ágoston*. Budapest, Akadémia Kiadó 1978 (továbbiakban Mann 1978) 142–143.; Kelemen 2009

¹⁷ Kelemen 2009

Fontos kiemelni a budapesti felsőoktatás fejlődésében a 1899-ben főiskolai rangot kapott Állatorvosi Főiskolát, a Ludovika Akadémiát, az 1875-ben megnyitott Zeneakadémiát, illetve az 1877-ben megnyílt Országos Rabbiképző Intézetet is.¹⁸

1914-re a Budapesti Tudományegyetem hat, egymáshoz közeli telephellyel rendelkezett a Belső és Külső Klinikákkal, a Fűvészkerttel, a Múzeum körúti és az Egyetem téri telephellyel, illetve a Ferenciek terén működő Egyetemi könyvtárral, míg a Műegyetem 1909-től kezdi meg kiépíteni egységes Campusát Budán.¹⁹

A dualizmus korának jelentősége az tudományegyetemek és a Műegyetem számára többek között azt is jelentette, hogy telephelyeik kiépültek. A telephelyek kapacitása – méretüknél fogva – azonban eltérő volt. Míg a Műegyetem a XX. század elejétől fogva fokozatosan el tudta foglalni Duna-parti telephelyét, addig a Tudományegyetem több anomáliától is szenvedett. Jelenleg is folyó, illetve lezárt kutatások alapján véleményem szerint megállapítható, hogy míg a Műegyetem telepítéstörténete sikeres volt, addig ez a Budapesti Tudományegyetem esetében nem mondható el: az utóbbi kiépítése, telephelyeinek fejlesztése során inkább kényszerű, gyors megoldások születtek, ellentétben a Műegyetemmel, ahol már a „kezdetekkor” sikerült hosszú távú megoldásokat találni.

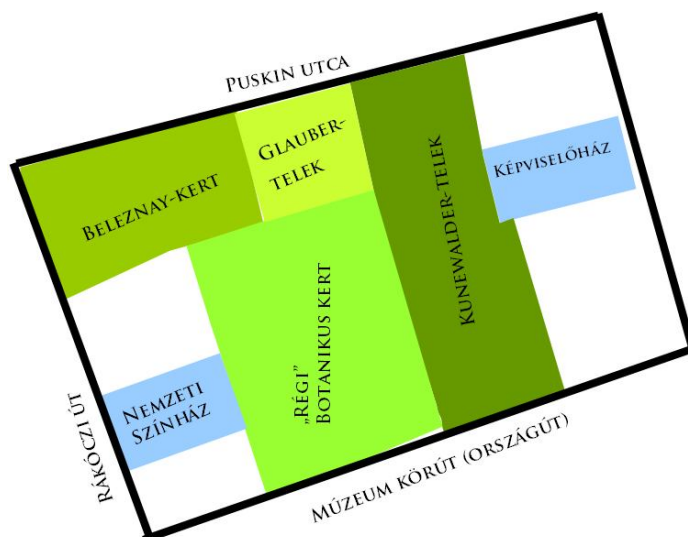
¹⁸ *Budapest története a márciusi forradalomtól az őszirózsás forradalomig* (szerk.: VÖRÖS Károly). Budapest, Akadémia Kiadó 1978 (továbbiakban Vörös 1978) 487–489., 690.

¹⁹ Campus 2004 16., Vörös 1978 690.

3. A telkek

„Tisztelt ház, hogy ha meggondoljuk, hogy itt az egyetem rendelkezésére áll az egyetem tulajdonát képező **Kunewalder-ház**, azonkívül az egyetem tulajdonát képezi a **régi botanikus kert**, és képezni fogja továbbá a **Beleznay-kert**ből venni szándékolt rész: ez már magában is igen szép terület, s ha hozzáadjuk azt, hogy a Beleznay-kertnek másik fele mely körülbelől 800 négyszegöl, szintén megvásároltatik, oly terület áll rendelkezésünkre, melyen az orvosi és természettani facultásokat a legkényelmesebb módon elhelyezhetjük úgy, hogy ezen tudományok összes tanintézetei egy helyen, egy complexusban fognak fölállíttatni.”

Képviselőházi napló, 1872. V. kötet (1873. február 22–március 8.) 244 p.

1. ábra A Rákóczi út-Puskin utca-Bródy Sándor utca és a Múzeum körút által határolt tömb telkeinek elhelyezkedése (1860-as évek), saját grafika. („Budapest régi térképei” alapján²⁰)

A régi tudományegyetemi fűvészkert keleti oldalán helyezkedett el a **Beleznay-kert**, rajta a Beleznay család kúriájával, melynek előudvara az akkori Kerepesi (ma Rákóczi) útra nézett. A kert 1787-ben került a családhoz a Grassalkovichoktól. Ebben a kúriában alakult meg például 1873-ban a Magyarországi Munkáspárt. 1864 és 1865 között a Trost János cirkusza, 1867 és (valószínűleg) 1871 között Parragh Gábor étterme működött a kertben. 1872-ben a Vallás- és közoktatásügyi minisztérium – miután a tulajdonosok ragaszkodtak a teljes telek kisajátításához a kisajátítási törvény alapján – a rendelkezésre álló alap igénybe vételével megvásárolja a Beleznay-kertet az egyetemi építkezések számára.²¹

²⁰ Budapest régi térképei [elektronikus dokumentum] / Fabó Beáta, Holló Szilvia Andrea: Budapest térképeinek katalógusa című kiadvány teljes szövegével ; ... kész. Fabó Beáta. Budapest : BFL : Arcanum, 2005-2006

²¹ *Képviselőházi irományok*, 1872. XVIII. kötet, 755-975. sz. 397.; MÓRA László: A technológiai iparmúzeum negyvenéves története (1883–1923). *Technikatörténeti szemle* 14. (1983-84) (továbbiakban Móra 83/84) 11.; HIDVÉGI Violetta: A fal mellett és a fal mögött. *Budapest* 2007. május 38. (továbbiakban Hidvégi 2007); *Jelentés a Budapesti Magy. Kir. Tudományegyetem állapotáról, működéséről és haladásáról az 1867/8-1874/5 tanévek alatt*. Budapest, Magyar Királyi Egyetemi Könyvnyomda, 1876 (továbbiakban Jelentés 1876) 142.; HIDVÉGI Violetta: Cirkuszok Pesten az 1860-as években. In.: *Romantikus kastély. Tanulmányok Komárik Dénes tiszteletére*. Hild-Ybl Alapítvány, Budapest 2004 (továbbiakban Hidvégi 2004) 253–254.

2. ábra Belezna-kert Kerepesi útra néző épületei²²

Az egyetemi építkezésre azonban csak 1886-ban került sor a Belezna-telek déli végében. Mindaddig – míg végül a Belezna-telek felosztásra nem kerül – a Technológiai Iparmúzeum (amely létrehozásának szándéka 1882-ben emelkedett törvényerőre) foglalhatta el a Belezna-kúriát, amely az 1880-as évekre már erősen lepusztult állapotba került, így a múzeum elhelyezése előtt az épületet fel kellett újítani, illetve bővíteni kellett. A felújítása, illetve az épület bővítése 1882-1883 között zajlott le, Weber Antal építész tervei alapján. A Technológiai Iparmúzeum egészen 1889-ig, új épületének felépültéig (József körút 6.) maradt itt.²³

3. ábra Budapest belterületének várostérképe, 1885.²⁴

Mindeközben 1886-ra a telek (kert) déli végében felépült a mai (Múzeum krt. 4./), „D” épület. 1889-ben miután a Technológiai Iparmúzeum elhagyta a Belezna-kúriát, helyét az iparművészeti múzeum és iskola vette át. 1890/1891-ben azonban az iparművészeti múzeumot és iskolát is elköltöztették. Az így üresen maradó északi telket (ahol a kúria állt, mely a Kerepesi

²² Móra 83/84 12 p.; DÉRY Attila: *Józsefváros*, Budapest, Terc Kiadó, 2007 370. (továbbiakban Déry 2007)

²³ Móra 83/84 11., 18.; *Józsefvárosi Lexikon* (főszerk. NAGY Richárd). Budapest, MSZMP VIII. ker. Biz.-Fővárosi Tanács VIII. ker. Tanács 1970 18.

²⁴ Budapest régi térképei [elektronikus dokumentum] / Fabó Beáta, Holló Szilvia Andrea: Budapest térképeinek katalógusa című kiadvány teljes szövegével ; ... kész. Fabó Beáta. Budapest : BFL : Arcanum, 2005-2006

útra a mai Rákóczi útra nézett) kétfelé osztották és eladták (telkeket 1891 év folyamán építettek be²⁵). 1892-ben a megmaradt déli telken részén felépült az úgynevezett kis műegyetem (korabeli szóhasználatnál „pótépület”²⁶ (mai Múzeum krt. 4./„I” épület)), Hauszmann Alajos tervei alapján.²⁷

„A m. k. t. egyetem szülőkórodája az országúti 40-41. számú (egykor Kunewalder-féle) ház bal szárnyának második emeletén van elhelyezve. Ugyan e házban földszint van az állat- s élettani intézet, az udvari épületekben az állatgyógyintézet s különféle kereskedelmi raktárak, jobb szárnyában magánlakások, bal felének első emeletén a sebészeti kóroda.”

Dr. Kézmárszky Tivadar²⁸

A Beleznay-kerten (telken) kívül a később kialakuló Campus-telkecsoport része volt a **Kunewalder-ház és telek** (Múzeum körút 6-8.) is. A Kunewalder-házba elsőként az 1851-ben a Pesti Tudományegyetemtől önálló vált Pesti cs. kir. Állatgyógyintézet (1860-tól Pesti m. kir. Állatgyógyintézet) költözött. A Pesti Tudományegyetem 1858-ban megvásárolja a Kunewalder-házat és a hozzá kapcsolódó telket, melybe ez után a Pesti Tudományegyetem Orvostudományi Karának egy része költözik (az állatgyógyintézet mellé), ahol az Élettani Intézet (mai „Simmelweis-tömb”, Puskin u. 9.) új épületének felhúzásáig marad (1875). 1870-ben az állam megvásárolja a Pesti Tudományegyetemtől a Kunewalder-házat és telket (Múzeum körút 6-8.).²⁹

A Múzeum körúti Campus telkecsoport utolsó telke a **Füvészkert**, mely 1847-es végleges elhelyezése előtt, először a Ferenciek rendjének telkén kapott helyet (mely a Szép utcáig terjed), majd 1809-ben költözött az országúti telekre (amelyet a hagyomány Mátyás kertjének tart (ma Múzeum körúti 4.)). Ez a telek az egyetem tulajdonába gróf Grassalkovich Antal tulajdonából került a Pesti Tudományegyetemhez. Az 1838-as árvíz következtében a Füvészkert

²⁵ „1891.VI.4./2288.sz. jegyzőkönyve: Stern Károly VIII. ker. Kerepesi ut 7-9/5297 hrsz.a. III emeletes lakház építésére.” Illetve „1891.VII.23./3073.sz. jegyzőkönyve: Guittner Zsigmond VIII. ker. Kerepesi ut 9 és Eszterházy utca 1-3/5297 hrsz.a. III emeletes bérház építésére.” *Fővárosi Közmunkák Tanácsa jegyzőkönyvei a Józsefvárosra vonatkozó adatokkal* (összegejt. MÁRKÓ László), Budapest 1982 (Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest Gyűjtemény Raktár BQ 0910/494) (továbbiakban Márkó 1982) 221–224.

²⁶ „1891.III.12./1337.sz. jegyzőkönyv: Alauszmann Alajos építész VIII. ker. Eszterházy utca 1-3/5297/b hrsz.a. Kir. Magy. József műegyetem részére II emeletes pótépületre kér engedélyt.” Márkó 1982 217.

²⁷ Déry 2007 370–371.; <http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=6402> (2011-11-07); Hidvégi 2007 38.; *Főrendiházi irományok*, 1887. VIII. kötet, 436-519. sz. 388–389.

²⁸ Dr. KÉZMÁRSZKY Tivadar: *Jelentés a Magyar Királyi Tudomány-egyetem szülőkórodájának 1869-70. tanévi működéséről*. Pest, Bickel Gusztáv Bizománya 1871 7.

²⁹ Táblázatok a Budapesti Orvostudományi Egyetem történetének fontosabb adatairól (Alapítástól az 1900. év végéig) (Dr. BOLÁNYI Imre és Dr. PALATKÁS Béla). PALLA Ákos szerk.: *Az Országos Orvostörténeti Könyvtár közleményei* 21-22. (Budapest, 1961), 442., 432., 452. BUZINKAY Géza: Felsőoktatási politika Magyarországon a neoabszolutizmus korában, 1849-1860. ANTALL József szerk.: *Orvostörténeti közlemények* 69-70. (Budapest, 1973), 175-176.; *Főrendiházi napló*, 1878. I. kötet (1878. október 19–1880. márczius 20) 342.; Szögi 1994 81.

megsérült és szükségessé vált az áthelyezése, melyre 1847-ben került sor. A „régí” Fűvészkert ezután 1864-ben kerül újra a figyelem középpontjába, mikor Suhr Vilmos cirkuszigazgató engedélyt kap cirkusz építésére a mai Múzeum körút 4./ „B” épület helyén. 1864-ben a cirkusz fel is épült, és egészen 1867-ig fennállt.³⁰

A fűvészkert egyetemi célokra való kijelölése 1869 áprilisában történt meg, mikor a „*bölcsészeti karból a természettudományok és a mennyiségtan tanárait*” és az „*orvosi kar tanártestületét*” a Vallás- és közoktatási miniszter értekezletre hívta meg. Az ülésen az a „határozat” született meg, hogy a volt fűvészkert telkén nyer elhelyezést az „*állat-, növény-, ásvány-, természet-, mennyiségtan, kézi csillagda, élettan, elméleti orvostan, általános kórtan és gyógyszer-tan, természet- és vegytan a sebészek számára*”. Az ügy azonban itt megállt (többek között a bécsi krach és Eötvös József halála miatt), egészen 1873-ig. A fűvészkert telkét közben 1875 májusában kiegészítették a Glauber-féle telekkel (ún. bölcsődei egylet telke).³¹

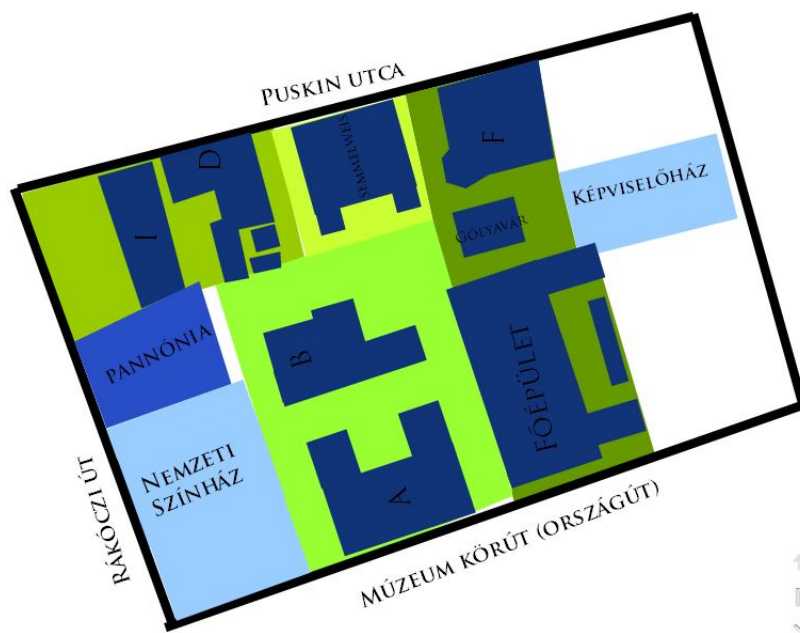
Mint a fentiekből is látszik, ami ma egy telekcsoportnak „tűnik” az több telekből alakult ki a XIX. század folyamán. Ezen telkek a Beleznay-, Glauber-, Kunewalder-telek és a Fűvészkert. Mindegyik más úton került előbb vagy utóbb a (Budapesti) Tudományegyetem birtokába, így mindegyik egyedi történettel rendelkezik. A történet maga azonban nem egyedi. Jelenleg is folyó kutatások alapján megállapítható, hogy a telkek hasonló összegyűjtésére került sor a Belső-Klinikák esetében is, a Külső-Klinikák esetében pedig a meglévő Fűvészkert szolgált beépíthető területként.

A következőkben azt vizsgálom meg, hogy az 1875-re kialakult telekcsoportra kik és mit építettek, majd ezen új épületállomány hogyan került az 1900-as évek elejére a Budapesti Tudományegyetem birtokába.

³⁰ Hidvégi 2004 254-257.; Papp 1982 103-104.; *Adalékok a Belső-Józsefváros történetéhez* (szerk. SZABÓ-PAP Krisztina). Budapest, Budapesti Városszépítő Egyesület 1985 193. (továbbiakban Adalékok 1985); <http://www.fuveszkert.org/a-fuveszkert-tortenete/> (2012-08-15)

³¹ NÁDUDVARI GYÖRÝ TIBOR: *Az orvostudományi kar története, 1770-1935*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda 1936 (továbbiakban Nádudvari 1936) 583., 612., 614. és 617.; Jelentés 1876 142.

4. Az épületek

4. ábra A Rákóczi út-Puskin utca-Bródy Sándor utca és a Múzeum körút által határolt tömb épületeinek elhelyezkedése (1900-as évek), saját grafika. (a kutatás eredménye alapján)

a) A Budapesti Tudományegyetem épületei

A mai „B” épület 1868–1871 között épült fel, a „rég” Fűvészkert telkén. Than Károly (az építkezés „tudományos vezetője”), az építkezést megelőzően tizennégy külföldi kémiai intézetet járt végig, majd Friedrich Zastrau építésszel közösen készítette el a kiviteli terveket, mely alapján az épületet kiviteleztek. Az épület 1871-re készült el és 1872-ben az országgyűlés (február), majd maga a király, Ferenc József is meglátogatta (április). Az épület nagy előadóteremébe kémikusok relief-panteonja is készült, amelyek az alábbi tudósokat ábrázolják: Auguste Laurent, Charles Gerhardt, Heinrich Rose, Laurent Lavoisier, John Dalton, Humphry Davy, Jakob Berzelius, Louis Berthollet, Louis Gay-Lussac, Wilhelm Scheele, Joseph Priestley, Henry Cavendish, Leopold Gmelin, Eilhart Mitscherlich. Az előcsarnokba pedig Than Károly, Buchböck Gusztáv és Winkler Lajos reliefje került. Az épületet 1909-ben szárnyépülettel bővítettek, ez azonban nem azonos a mai „C” épülettel.³²

³² „1908.IX.22/2499.sz. jegyzőkönyv: A VIII. ker. Múzeum körút 4/5299.hrsz.a. telken épülő vegytani intézeti toldalék.” Márkó 1982 436.; *Emlékkönyv a Budapesti Királyi Magyar Tudomány Egyetem Orvosi Karának multjáról és jelenéről* (HÖGYES Endre szerkesztő és író). Budapest, M. Orvosi Kvk. Társ. 1896 (továbbiakban Högyes 1896) 471.; Papp 1982 109-110.; *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története, 1635-2002* (szerk. SZÖGI László). Budapest, Eötvös Kiadó 2003 (továbbiakban ELTE 2003) 221.; Adalékok 1985 193.; SZENTPÉTERY Imre: *A Bölcsészettudományi Kar története, 1635-1935*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda 1935 (továbbiakban Szentpétery 1935) 481.; Edvi 1896 142.; Jelentés 1876 142.

Az Élettani Intézet („**Semmelweis-tömb**”) 1873–1875 között épült fel a Glauber-telken és 1876-ban adták át³³. A tervezésben részt vett Jedrássik Jenő fiziológus egyetemi tanár az épület rendeltetése okán (vagyis az oktatási körülmények speciális problémáinak megoldása végett) és Szkalnitzky Antal építész. Az épületet tübingeni és lipcsei intézetek mintájára tervezték. Helyet kapott benne egy istálló és egy vízmedence is. Az épület két szárnyból állt, az utcai szárny egyszintes (az első emeleten kaptak helyet a tanszemélyzet lakásai, irodaszobái, az intézet könyvtára és a gyűjtemény helyiségek), míg a „régí” Fűvészkertre néző szárny földszintes volt. 1884–1885-ben megtörtént az első átépítés, melynek következtében a „F” épületre néző „kis teraszt” beépítették, és a teremben múzeumot hoztak létre, a tetőre pedig teraszt építettek ki.³⁴

Az „**A**” épület építése 1884–1886 között zajlott, tervezője Weber Antal³⁵. Az épület timpanonját, szobrászati munkáit Fessler Leó készítette. Az épületben kapott elhelyezést az összehasonlító bonctani (komparatív anatómiai) és a rendszertani zoologiai múzeum (mely a nagyközönség előtt is nyitva állt³⁶). Míg az előbbi a Múzeum körútra, addig utóbbi a „B” épületre nézett. A termék mérete 6,84 méter széles és 31,16 méter hosszú volt. Az összehasonlító bonctani múzeum gyűjteményében 1896-ban 2851 tárgy volt található, ezek közül a legnevezetesebb darabok közé tartozott a Holics mellett talált fossil-főka hátsó lába és a barlangi medve, tapír, zsiráf, gorilla, csimpánz etc. csontvázak. A földszinten is található volt két múzeum, az ásványtani gyűjtemény³⁷ és az 1883-as Szabó-féle kőzetgyűjtemény. Méretük megegyezik az első emeleti múzeumokkal.³⁸

A „**D**” épület 1884 és 1886 között épült fel, és három épületből állt. Az egyemeletes főépületből („D”), az ún. „torony-épület”-ből (mely csillagászati megfigyelésekre és inga lengetésre alkalmas) és a földszintes mágnességi pavilonból (mai „HÖK Iroda”), mely három vasmentes szobát tartalmazott. A gyűjteménytár a mai „I” épületre nézett, ebben került elhelyezésre az első hazai tanszergyűjtemény (pl. Jedlik János dinamója, Eötvös torziós ingája etc.).

³³ „1873.IV.8./726.sz. jegyzőkönyv: A vallási és közoktatásügyi M.kir. ebmester a Józsefvárosi 5 pacsirta utcában fekvő volt Glauber-féle telken élettani Intézet építésére engedélyt kér. A szomszédos telken a polytechnikum fog építeni a régi fűvészkerti homlokzatot ezzel kapcsolatban kellő világosságot nyer úgy, hogy 5-6 célra az élettani intézet alkalmas.” Márkó 1982 36.

³⁴ Högyes 1896 493–494., 506.; Sisa József: *Szkalnitzky Antal*. Budapest, Akadémiai Kiadó 1994 (továbbiakban Sisa 1994) 141.; Papp 1982 112.; Adalékok 1985 194.; Márkó 1982 121.

³⁵ „1883.V.23./1607.sz. jegyzőkönyv: A Vallás és Közoktatási minisztérium VIII. ker. Múzeum körút 4%5299 hrsz.a. állat és ásványtani intézet építésére kér engedélyt.” Márkó 1982 93.

³⁶ „mely gyűjteménytárak minden vasárnap és ünnepnapon – kivéven a nagy szünidőket – d.e. 10-12-ig nyitva állnak úgy a tanuló ifjúságnak, mint a művelt közönségnek” Högyes 1896 447.

³⁷ mai Kari Tanácsterem

³⁸ Högyes 1896 439., 447–449., 458.; Papp 1982 114., 117.; Adalékok 1985 193.

Az épület megtervezésében közreműködött Eötvös Loránd is, aki haláláig az épület lakója volt.³⁹

Mindaddig, míg a Természettudományi telep, vagyis az „A”, „B” és „D” épületek fel nem épültek, addig a Budapesti Tudományegyetem Központi épülete (Egyetem tér) szolgált lakhelyül mind a Bölcsészettudományi (benne értve a természettudományi szakokat is), mind a Hittudományi, mind a Jog- és Államtudományi Karak (ma Állam- és Jogtudományi Kar). A Budapesti Tudományegyetem Központi épületében ugyan enyhültek az elhelyezési gondok a természettudományi szakok kiköltözésével, azonban a tervezett átépítések miatt lefolytatott vizsgálatok eredményeképpen kiderült, hogy az Egyetem térre néző épületet le kell bontani (1886, azonban az épületet csak 1888-ban bontották le). Az Egyetem téri szárnyat (Budapesti Tudományegyetem Központi kiépülését lásd a következő fejezetben) tehát az alapjaitól kellett újjáépíteni, erre azonban 1887-ben még nem állt rendelkezésre fedezett. Így csak a Szerb utcai szárny készült el 1889-re, melynek a második és harmadik emeletét használta a Bölcsészettudományi Kar. Az Egyetem téri szárny átadására csak 1900-ban került sor.⁴⁰

1875-höz képest 1886-ra jelentős előrelépés történt a Budapesti Tudományegyetem oktatási infrastruktúrájának kiépítése terén, ám ez csak a természettudományi szakokat érintette.⁴¹ A Budapesti Tudományegyetem számára továbbra sem állt rendelkezésre megfelelő oktatási tér. A helyhiány anomáliáit fokozta, hogy a régi Központi épületet állapota már nem felelt meg a kor követelményeinek, így az épület bontásra került, azonban az új épületet pénzhiány miatt csak később tudták felépíteni. Az új épület elkészültéig a Szerb utcai szárny áll csak rendelkezésre a Hittudományi, a Bölcsészettudományi (szellemi tudományi szakok) és a Jog- és Államtudományi számára.

A helyzet kialakulásának megértéséhez egészen 1786-ig kell visszamennünk az időben, ugyanis a Központi épület jelen formájának kialakulásához több mint száz év kellett (1786-1900). A következőkben erről lesz szó.

³⁹ Hőgyes 1896 482., 484., 486.; Papp 1982 112.; Adalékok 1985 194.

⁴⁰ ELTE 2003 223., 249.; Szentpétery 1935 547–548.

⁴¹ illetve részben az (Budapesti Tudományegyetem) Orvostudományi Karát, azonban ez nem a dolgozat része

b) Budapesti Tudományegyetem Egyetem téri telepe

1688-ban I. Lipót a pálos rend számára telket adományoz Pest déli területén, azonban ezt csak 1693-ban vehette birtokba a rend. A trapéz alakú telek mérete 28.000 négyzetméter volt, s egy oszmán kori mecset is található volt rajta. A telek 1689-ben az úgynevezett Johann Hawer-telekkel bővült, majd 1745 és 1746 folyamán a Kontra János-Bencsik Katalin-féle és a Lochner-féle házzal. A rendház építése (ma a Központi Szeminárium épülete, Papnövelde utca 5-7.) 1715-ben kezdődött és 1722-ben a déli szárny, 1744-ben a pálos templom (ma Egyetemi Templom) melletti szárny készült el; 1768-ra pedig minden építkezés befejeződik a rendházzal kapcsolatban. Mindeközben 1720-ban lebontották az oszmán kori dzsámít, majd helyén felépítették a (mai Egyetemi Templom helyén) a pálos kápolnát. 1725-ban a kápolna elbontásával megkezdődött a pálos templom (ma Egyetemi Templom) kivitelezése. 1742-ben a templomot részben át is adták, 1768-ban elkészül a kelet, majd 1771-ben a nyugati torony is. 1776-ra a pálos templom a belső kifestéssel végleg elkészült. A templomhárom építész kivitelezésében készült el: Drenken Mátyás (1725-1729) Mayerhoffer András (1729-1735) és Siegl Márton (1735-1742). 1786-ban a pálos rendet II. József feloszlátja.⁴²

Az Egyetem téri telep három épületből állt a Budapesti Tudományegyetem hittudományi képzésének leválasztásáig (1950. évi 23. tvr.⁴³). Ezek egy része volt a pálos rend „öröksége”, másik része pedig a mai Központi épület. A Budai Tudományegyetem Pestre költözését követően a Hittudományi Kar Pozsonyba került a Pesti Tudományegyetemhez tartozó papi szemináriummal egyetemben (1784). Mindeközben 1784-1785-ben az egri és zágrábi papi szemináriumokat II. József összevonta, majd Pestre telepítette és épületet is emeltetett számukra a mai Központi épület helyén, mely 1785 és 1786 között épült fel Franz Anton Hillerbrand tervei alapján. Az épületben nem sokáig tartózkodott a pesti papi szeminárium, 1790-ben mind a pozsonyi, mind a pesti papi szeminárium megszűnt a Pesti Tudományegyetem Hittudományi Karával egyetemben. Az épületet ezután a Kamarai Kincstár (Aerarium) foglalta el.⁴⁴

1786-ra így már három épület állt az Egyetem tér, Szerb utca és a Papnövelde utca által határolt trapéz alakú telken: a volt pálos templom és rendház, illetve a II. József-féle szeminá-

⁴² PETRIK Albert: *A régi Buda-Pest építőművészete* (IV. rész) (Építő munkavezetők könyvtára XXXVI.). Ifj. Nagel Otto könyvkereskedése, Budapest 1913 15–16.; *Budapest. Egyetemi templom* (Tájak Korok Múzeumok Kiskönyvtára 230. szám). TKM Egyesület, Budapest 1986 (továbbiakban (Egyetemi templom 1986); *Budapest Lexikon* (első kötet, A-K). Akadémiai Kiadó, Budapest 1993 (továbbiakban BL 1993_1) 362., 376.; *Pálos rendtörténeti tanulmányok* (szerk.: SARBÁK Gábor). Árva Vince OSP ex Deleg. Gen kiadása, 1991 184–187., 189.; DÉRY Attila: *Belváros-Lipótváros. V. kerület* (Budapest építészeti topográfiája 2.). Terc Kiadó, Budapest 2005 (továbbiakban Déry 2005) 74–75., 242–243.; www.kpi.hu/egyetemi_templom.html 2012-11-25

⁴³ Sinkovics 1985 341.

⁴⁴ Déry 2007 73.; BL 1993_1 735.

riumi épület. 1791-ben a volt pálos rendházba a Királyi Kúria költözött. 1795-ben az Pesti Tudományegyetem megkapja a volt pálos templomot. Az 1804/1805-ös tanév jelentős mind az Pesti Tudományegyetem, mind az Egyetem téri telep történetében. Ekkor egyfelől „helyreállítják” a Hittudományi Kart és a (Pesti) Központi Papnevelőt, másfelől a Jog- és Államtudományi, a Bölcsészettudományi és a Hittudományi Kar elfoglalja a II. József-féle épületet, a (Pesti) Központi Papnevelőt pedig a volt pálos rendházba költöztetik. Kultúrtörténeti érdekesség, hogy az Országos Széchényi Könyvtár 1802-ben a volt pálos rendházban, majd 1807-ben a II. József-féle épületben helyezték el.⁴⁵

A XIX. század elején elfoglalt Egyetem téri telep azonban a XIX. század második felére szűkké vált, így elkezdődött az Egyetem téri Központi épület fokozatos bővítése és újjáépítése. 1872-ben Szkalnitzky Antal elkészíti az Központi épület átépítési és bővítési tervét, majd 1873-ban Trefort Ágoston Vallás- és közoktatásügyi miniszterhez fordul a tervek engedélyeztetéséért, ami csak részben sikeres, mivel csak a Szerb utcai új szárny készül el (1873-1875). Később 1886 és 1889 között készült el az új Szerb utcai szárny folytatása Weber Antal tervei alapján. Ezután a Szkalnitzky-féle szárnyban lévő dísztermeket tantermekké alakítják. 1888-ban statikai okok miatt az Egyetem téri szárnyat lebontják. A Budapesti Tudományegyetem Egyetem téri Központi épületének rendezését végül az 1897-es XXV. törvénycikk biztosította, így 1898-1899-ben felépülhetett az Egyetem téri szárny is Baumgarten és Herczog tervei alapján. Az épület átadása 1900-ban történt meg ekkor Ferenc József király is tiszteletét tette az épületben. Azonban a Központi Szeminárium épületében is változások következnek be. 1871 és 1883 közötti bővítés keretében felépült az épület harmadik emelete, illetve kibővítésre kerül a balszárny Lippert József vezetésével.⁴⁶

Az Egyetem téri telep alapvetően eltér a Múzeum körüti Campus kialakulásától. Itt egy meglévő épületállomány fejlődését figyelhetjük meg, mely a XIX. század folyamán nemcsak újjáépül, hanem ki is bővül. A története abban hasonlít a Múzeum körüti Campus történetéhez, hogy az épületeknek több felhasználója is volt.

⁴⁵ Déry 2007 73., 242–243.; ELTE 2003 221.; Papp 104.; Egyetemi templom 1986; Dr. VALÓ Simon: *Adalékok a budapesti Központi Papnevelő Intézet történetéhez*. Franklin Társulat Nyomdája, Budapest 1896 (továbbiakban Való 1896) 6.

⁴⁶ Déry 2007 73.; Edvi 1896 145.; Sisa 1994 129., 144–145.; Szögi 222., 249.; Papp 123.; Jelentés 1876 143.; Való 1896 12.; Sinkovics 1985 214., 228.; www.kpi.hu/a_szeminariumrol.html 2012-11-25

c) A Műegyetem épületei

„Ennélfogva a kereskedelmi miniszterrel egyetértőleg tervet készítettünk a polytechnicum és az állatgyógyintézet számára, mely az állam által 8 évvel ezelőtt megvásárolt Kunewalder telken lesz építendő. A politechnieum tulajdonképpen két épületből fog állani, egy nagyobból és egy pavillonból s ez utóbbiban a vegytani laboratórium lesz elhelyezve.”

Főrendiházi napló, 1878. I. kötet (1878. október 19–1880. március 20.) 342 p.

A Budai Tudományegyetem Pestre költözését követően alakult meg az Institutum Geometrico-Hydrotechnicum (1782), melyet 1850-ben a József Ipartanodába (alapítva 1844-ben) olvasztottak be. Ez lett a mai Műegyetem jogelőd intézménye. 1872-ben az intézmény (már Magyar Királyi József Műegyetem néven) önálló szervezeti keretek között működött, helyileg a Nagel-házban, a Kétnyúl (Lónyay) és a Csillag (Gönczy Pál) utca sarkán. A hely azonban már a következő évben sem bizonyult elégnek. A változás már 1871-ben elindult, amikor a Vallás- és közoktatásügyi miniszter kérte a földművelésügyi minisztert, hogy a Műegyetem számára engedje át az Országút (Múzeum körút) 40. szám alatti telket (Kunewalder-telek és ház), amit ekkor a Pesti m. kir. Állatgyógyintézet (is) használt. A cserébe a földművelésügyi minisztérium is beleegyezett, de feltételként szabta, hogy előbb alkalmas épületet kell építeni az Pesti m. kir. Állatgyógyintézetnek, az ekkor már megszerzett Rottenbiller utcai telken. Új Műegyetemi épület megtervezésére és a Pesti m. kir. Állatgyógyintézet rendezésére vonatkozó rendelet már 1872-ben megszületett, azonban ennek törvénybe foglalása csak Trefort Ágoston minisztersége alatt történt meg (1879. évi XLVII. törvénycikk), amely megteremtette az alapot az építkezésekhez.⁴⁷

Az Pesti m. kir. Állatgyógyintézet telke (ún. Kunewalder-telek)⁴⁸, mint említettük, a mai Múzeum körút és a Puskin utca között terült el, melyre két épületet terveztek: egy kisebbiket a kémiai tanszékek számára (Puskin utca) és egy főépületet, melyet a Múzeum körútra kívántak megnyitni. Az állattan tanszék számára meghagyták volna a belső udvarban a földszintes épületet⁴⁹, és a két épület között helyezték volna el a gépházat. Az épületeket Steindl Imre tervei alapján kiviteleztek. 1880-ban a Puskin utcában lévő kis épület bontásával kezdődött az épít-

⁴⁷ *A Műegyetem története* (szerk. Dr. HÉBERGER Károly). Budapest 1979 (továbbiakban Héberger 1979) 322–324.; SISA József: *Steindl Imre*. Budapest, Holnap 2005 (továbbiakban Sisa 2005) 70., 72.; KOTSIS István: *A százéves Műegyetem*. Budapest, 1947 (továbbiakban Kotsis 1947) 3–4.; Dr. KESZEI Pál: *A Budapesti Műszaki Egyetem telepítéstörténete*. Budapest, 1971 (továbbiakban Keszei 1971) 24., 30.; ZELOVICH Kornél: *A M. Kir. József Műegyetem és a hazai oktatás története*. Budapest, 1922 (továbbiakban Zelovich) 142.; NÉMETH József: *A Műegyetemtől a világhírig (Képes egyetemtörténet)*. Budapest, Műegyetemi Kiadó 2005 19., 36., 40.; Campus 15.

⁴⁸ Ezen a telken állt a Kunewalder testvérek háza (Hild József, 1840), melyben Petőfi Sándor és Vahot Imre szerkesztette a Pesti Divatlapot, 1844-ben pedig maga Petőfi is itt lakott. (Adalékok 194.) A telket 1851-ban vette meg kincstár (Zelovich 166.)

⁴⁹ Valószínűleg a Kunewalder-ház egy részét meghagyták és ezt alakították át az állattan számára. Építő Ipar 1892. szeptember 22. (XVI. évf.), 274.; Adalékok 194., Zelovich 169.

kezés, 1882-re pedig elkészült a mai „F” épület. Az 1881-ben lebontott Kunewalder-ház helyén pedig 1881–1883 között épült fel a Főépület. Az alagsort is beleszámítva a Főépület négyszintes lett, a padlástérben pedig helyet kapott a geodéziai obszervatórium. Az épület ablakai ívzugaiban (melyeket zsolnai kerámiával díszítettek) emberi alakok találhatók, akik a kezükben a Műegyetemen által oktatott egyes tudományágakat szimbolizáló eszközöket tartják. A belső udvarban Vásárhelyi Pál, James Watt, Leonardo da Vinci, George Stephenson, Antoine Laurent de Lavoisier és L. F. Gauss féldomborműjét helyezték el. 1884-ben Ferenc József is meglátogatta az épületet.⁵⁰

d) A Műegyetem elhagyja a Múzeum körúti Campust

„... egyet azonban teljesen kizárt úgy a jelen, mint a jövő érdeke azt, hogy még ma is rendszert csináljunk a foltozás rendszertelenségéből, ami a Műegyetem kérdésére átfordítva annyit jelent, hogy az új Műegyetemnek, ha nem is épül ki mindjárt teljesen, elhelyezésében legalább is 50-60 évre meglegyenek az erőteljes fejlődés biztosítékai”

König Gyula, 1893/94. tanév megnyitójából⁵¹

Az említett két épület azonban nem nyújtott elegendő helyet, így a megmaradt Belezna-terlen újabb épületet emeltek Hauszmann Alajos tervei alapján (1891-1892), ez lett a mai Múzeum körút 4./„I” épület. Az épület díszítésére Lotz Károly egyik tanítványa készített freskókat, melyeken műegyetemi jelképek találhatók. Mindezek mellett a Főépület belsőudvarában található épületre is új emelet húztak.⁵² 1897-ben pedig pár hónap alatt megépítették a Gólyavárat (1897. április 1. – szeptember 1.), Pecz Samu tervei alapján. Az üres telkek azonban elfogytak, a helyszűke ugyanakkor nem csökkent, így újabb oktatási tereket kellett keresni (pl. bérházakban). 1902-ben törvényben rendelkeztek az újabb építkezésről (1902. évi XVII. törvénycikk), mely már nem a meglévő területben gondolkodott, hanem egy teljesen új koncepció alapjait rakta le. A koncepció lényege abban állt, hogy a Műegyetem fejlődésének szabad teret engedve olyan építkezési területet jelölnek ki a Műegyetem számára, mely hosszútávon képes helyet biztosítani az építkezéseknek, amennyiben azok szükségessé válnak. Még 1902-ben mindezeknek köszönhetően fel is épült a Kémiai pavilon a Szent Gellért téren. Ezt követően 1903-ban a Budapesti Tudományegyetem megszerezte a Műegyetem által kiűrt ma „F” épületet. Mindeközben a Budapesti Tudományegyetemen átadásra került az Egyetem téri új szárny (1900. május 13.) azonban ez is keveset enyhített a Bölcsészettudomá-

⁵⁰ Héberger 1979 325–326., Papp 1982 117.; Sisa 2005 70., 72., 75–76.; Kotsis 1947 4.; Adalékok 193–194.; Építő Ipar 1882. szeptember 3. (VI. évf.) 296.; Keszei 30–31.; Zelovich 168–169.

⁵¹ Idézi Keszei 1971 24.

⁵² „1892.IX.1./3321.sz. jegyzőkönyv: Steindl Imre a VIII. ker. Magy. Kir. József műegyetem telkén földszintes melléképületre egyemelet ráépítésére és átalakításokra.” Márkó 1982 239 .

nyi Kar helyhiányán. A Műegyetem kiköltözésével végül 1909-ben megtörténtethetett a Múzeum körút 6-8. szám alatti mai Főépület teljes átadása a Budapesti Tudományegyetem számára (Török Aurél javaslatára), melyet a Bölcsészettudományi Kar foglалhatott el. A szükséges átalakítási munkálatok 1910-11 között zajlottak le, és az első (bölcsészettudományi) kari tanácsülésre itt 1911-ben kerülhetett sor. Ekkora készült el Hóser Vilmos kronométere is az erkély alá. 1910-ben pedig a Budapesti Tudományegyetem átvette a Műegyetemtől Gólyavárat.⁵³

⁵³ Héberger 1979 326–330.; Papp 1982 117–120.; Kotsis 1947 50.; Szenpétery 1935 557–558.; Zelovich 212–214.

5. Befejezés

„A műegyetem új épülete. Az új műegyetem építését a budai Lágymányoson az idei őszön megkezdik. A pavillon-rendszerben épülő új műegyetem egész kis városrészt fog alkotni. A műegyetem múzeum-körúti mostani épülete a tudomány-egyetemé lesz. Itt helyezik el a bölcsészeti fakultást, a melynek egy része, a vegytani és az embertani intézet úgy is a műegyetem szomszédságában van. A tudományegyetem központi épületében így kényelmes helye marad a jogi és a hittudományi karnak, továbbá a különbözőegyetemi hivataloknak.”

Vasárnapi Újság 27. SZÁM. 1901. 48. ÉVFOLYAM, 439p.

1777 óta, miután a Budapesti Tudományegyetem elhagyta Nagyszombatot állandó mobilitásba kényszerült, egyfelől a tudományfejlődés okán (új diszciplínák születése – ez a többi felsőoktatási intézmény esetében fennáll), másfelől pedig helyzetének megoldatlansága miatt. A nagyszombati telephely elhagyása után a (Budapesti) Tudományegyetem nem találta meg helyét se Pesten, se Budán. A (Budapesti) Tudományegyetem Budán és Pesten való tartózkodása alatt számtalan épületet használt fel, épített fel és hagyott el. Jellemzően vagy egyházi épületbe költözött vagy saját telkén építkezett. Azonban helyét „soha nem találta meg”, mindig ad hoc megoldások születtek hosszú távú megoldások kevésbé. Mindezek következtében (Budapesti) Tudományegyetem esetében városi campusról sem beszélhetünk (ellentétben Műegyetemmel, debreceni, szegedi/kolozsvári és a pécsi tudományegyetem). A (Budapesti) Tudományegyetem az Egyetem téri telepre költözve dualizmus idején a város különböző részeire „rajzott” ki, mely máig is tart.⁵⁴ Azonban (Budapesti) Tudományegyetem központi adminisztrációs részei helyben maradtak. A (Budapesti) Tudományegyetem decentralizációja már a XIX. század folyamán elindul, de XX. századra éri el csúcspontját.

Mindezekkel szöges ellentétben áll a Műegyetem telepítéstörténete, mely a kezdeti szét-szórt állapot után a századfordulóra elérte/megkapta azt a területet, mely biztosította és biztosítja zökkenőmentes működését. Olyan területi elhelyezkedést nyert, mely által a tudományfejlődésnek megfelelően bővíteni tudta épületállományát, „energiát” nem kellett „pazarolnia” a helyszűke miatt adódott problémák miatt. Bár a dolgozatnak nem része mégis érdekes tény, hogy az „ösi” (Budapesti) Tudományegyetem méltó elhelyezése nem nyert teret (se) a dualizmus (se a Horthy-korszak) alatt, míg a többi tudományegyetem illetve a Műegyetem igen.

Minden, ami a múltban történik kihatással van a jelenre (erősebben vagy gyengébben, de érzékelhető). A (Budapesti) Tudományegyetem épületállományának sorsa a dualizmus korszakának örökség terhével máig érezteti hatását.

⁵⁴ Az (Budapesti) Tudományegyetem Orvostudományi Kara ekkor a (mai) Kossuth Lajos utcában helyezkedett el. Innen került végül az Üllői útra, azonban ennek története nem része a dolgozatnak.

Bibliográfia

1945 előtti munkák

Dr. KÉZMÁRSZKY Tivadar: *Jelentés a Magyar Királyi Tudomány-egyetem szülkórodájának 1869-70. tanévi működéséről*. Pest, Bickel Gusztáv Bizománya 1871

Dr. VALÓ Simon: *Adalékok a budapesti Központi Papnevelő Intézet történetéhez*. Franklin Társulat Nyomdája, Budapest 1896

Emlékkönyv a Budapesti Királyi Magyar Tudomány Egyetem Orvosi Karának multjáról és jelenéről (HÖGYES Endre szerkesztő és író). Budapest, M. Orvosi Kvk. Társ. 1896

Főrendiházi irományok, 1887. VIII. kötet, 436-519. sz.

Főrendiházi napló, 1878. I. kötet (1878. október 19–1880. márczius 20)

Jelentés a Budapesti Magy. Kir. Tudományegyetem állapotáról, működéséről és haladásáról az 1867/8-1874/5 tanévek alatt. Budapest, Magyar Királyi Egyetemi Könyvnyomda, 1876

Képviselőházi irományok, 1872. XVIII. kötet, 755-975. sz.

NÁDUDVARI GYÖRY Tibor: *Az orvostudományi kar története, 1770-1935*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda 1936

PETRIK Albert: *A régi Buda-Pest építőművészete* (IV. rész) (Építő munkavezetők könyvtára XXXVI.). Ifj. Nagel Otto könyvkereskedése, Budapest 1913

SZENTPÉTERY Imre: *A Bölcsészettudományi Kar története, 1635-1935*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda 1935

ZELOVICH Kornél: *A M. Kir. József Műegyetem és a hazai oktatás története*. Budapest, 1922

1945-1990 közötti munkák

A Műegyetem története (szerk. Dr. HÉBERGER Károly). Budapest 1979

Adalékok a Belső-Józsefváros történetéhez (szerk. SZABÓ-PAP Krisztina). Budapest, Budapesti Városszépítő Egyesület 1985

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története, 1635-1985 (szerk. SINKOVICS István). Budapest 1985

Budapest története a márciusi forradalomtól az őszirózsás forradalomig (szerk.: VÖRÖS Károly). Budapest, Akadémia Kiadó 1978

Budapest. Egyetemi templom (Tájak Korok Múzeumok Kiskönyvtára 230. szám). TKM Egyesület, Budapest 1986

Dr. KESZEI Pál: *A Budapesti Műszaki Egyetem telepítéstörténete*. Budapest, 1971

Fővárosi Közmunkák Tanácsa jegyzőkönyvei a Józsefvárosra vonatkozó adatokkal (összegyűjt. MÁRKÓ László), Budapest 1982 (Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest Gyűjtemény Raktár BQ 0910/494)

Józsefvárosi Lexikon (főszerk. NAGY Richárd). Budapest, MSZMP VIII. ker. Biz.-Fővárosi Tanács VIII. ker. Tanács 1970 18.

KOTSIS István: *A százéves Műegyetem*. Budapest, 1947

PAPP József: *Hagyományok és tárgyi emlékek az Eötvös Loránd Tudományegyetemen*. Budapest, ELTE 1982

1990 utáni munkák

A magyar felsőoktatás évszázadai. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2000

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története, 1635-2002 (szerk. SZÖGI László). Budapest, Eötvös Kiadó 2003

Budapest belterületének várostérképe, 1885. Budapest régi térképei [elektronikus dokumentum] / Fabó Beáta, Holló Szilvia Andrea: Budapest térképeinek katalógusa című kiadvány teljes szövegével ; ... kész. Fabó Beáta. Budapest : BFL : Arcanum, 2005-2006

Budapest Lexikon (első kötet, A-K). Akadémiai Kiadó, Budapest 1993

Budapest műszaki útmutatója 1896 (szerk. EDVI ILLÉS Aladár). Budapest, „Pátria” Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság 1896 (Reprint kiadás, Terc kiadó 2005)

Budapest régi térképei [elektronikus dokumentum] / Fabó Beáta, Holló Szilvia Andrea: Budapest térképeinek katalógusa című kiadvány teljes szövegével ; ... kész. Fabó Beáta. Budapest : BFL : Arcanum, 2005-2006

Campus Budapest, Univerzitás a város szövetében. Budapest Városvédő Egyesület, 2004

DÉRY Attila: *Belváros-Lipótváros. V. kerület* (Budapest építészeti topográfiája 2.). Terc Kiadó, Budapest 2005

DÉRY Attila: *Józsefváros*, Budapest, Terc Kiadó, 2007 370.

Hat évszázad magyar egyetemi és főiskolái (szerk. SZÖGI László). Művelődési és Köznevelési Minisztérium 1994

HIDVÉGI Violetta: *A fal mellett és a fal mögött. Budapest 2007.* május

HIDVÉGI Violetta: *Cirkuszok Pesten az 1860-as években.* In.: *Romantikus kastély. Tanulmányok Komárik Dénes tiszteletére.* Hild-Ybl Alapítvány, Budapest 2004

KATUS László: *A modern Magyarország születése – Magyarország története 1711-1914.* Pécs, Pécsi Történelemtudományért Kulturális Egyesület 2010

Magyarország története a 19. században (szerk.: GERGELY András). Budapest, Osiris Kiadó 2003

MANN Miklós: *Trefort Ágoston.* Budapest, Akadémia Kiadó 1978 (továbbiakban Mann 1978) 142–143., Kelemen 2009

MARÓTY Katalin: *Wéber Antal építészete a magyar historizmusban.* Budapest, Terc Kiadó 2009

NÉMETH József: *A Műegyetemtől a világhírig (Képes egyetemtörténet).* Budapest, Műegyetemi Kiadó 2005

Pálos rendtörténeti tanulmányok (szerk.: SARBAK Gábor). Árva Vince OSP ex Deleg. Gen kiadása, 1991

SISA József: *Steindl Imre.* Budapest, Holnap 2005

SISA József: *Szkalnitzky Antal.* Budapest, Akadémiai Kiadó 1994

Internetes hivatkozások

A Fűvészkert története (<http://www.fuveszkert.org/a-fuveszkert-tortenete/> 2012-08-15)

A Központi Szeminárium története (www.kpi.hu/a_szeminariumrol.html 2012-11-25)

Az (Mű)egyetem története (<http://portal.bme.hu/Latogat/EgyetemTortenet.aspx> 2012-04-22)

az 1891. évi állami költségvetésről (<http://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=6402> 2011-11-07)

Az állatorvostudományi képzés története (<http://dis.gau.hu/node/115> 2012-04-22)

Az ELTE Bölcsészettudományi Karának története (<http://www.btk.elte.hu/kartortenet> 2012-04-22)

Budapesti Állatorvos-tudományi Kar története (http://www.univet.hu/sc1/static/intro_hu.php 2012-04-22)

Egyetemi Templomtörténet (www.kpi.hu/egyetemi_templom.html 2012-11-25)

KELEMEN Elemér: *A magyar felsőoktatás története a dualizmus korában*, 2009 (http://scipa.uni-pannon.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=70&Itemid=35#_ftn1 2012-04-10)

Folyóiratok

Építő Ipar 1882. szeptember 3. (VI. évf.)

Építő Ipar 1892. szeptember 22. (XVI. évf.)

Táblázatok a Budapesti Orvostudományi Egyetem történetének fontosabb adatairól (Alapítás-tól az 1900. év végéig) (Dr. BOLÁNYI Imre és Dr. PALATKÁS Béla). PALLA Ákos szerk.: *Az Országos Orvostörténeti Könyvtár közleményei* 21-22. (Budapest, 1961)

BUZINKAY Géza: Felsőoktatási politika Magyarországon a neoabszolutizmus korában, 1849-1860. ANTALL József szerk.: *Orvostörténeti közlemények* 69-70. (Budapest, 1973)

MÓRA László: A technológiai iparmúzeum negyvenéves története (1883–1923). *Technikatörténeti szemle* 14. (1983-84)